

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

KECSKÉS ANDRÁS

A kétarcú FALÉKUS

Földi János *Magyar példabeszédek és közmondások* című szentencia-gyűjteményében egymás közelében bukkan fel egyazon bölcs mondás két változata:

(1248) A' szívről lakatot le vészen a' bor.

(1251) A' bor a' szívről lakatot le vészen.

Mi a különbség? Tartalmilag semmi. Hangzása szerint azonban mindkettő más-más ókori versmérték példájául szolgál. (A hiányjeles *a'* névelő akkoriban még „kétés”, itt: hosszú szótagnak számított.) Földi verstanában meg is találjuk a rájuk vonatkoztatott képletet:¹ tizenegy tagú vagy *Faleukus* vers:

— — | — UU | — U | — U | — U
A' szívről laka - tot le vészen a' bor

és Szapphó verse, „mely csak azon lábaknak másként rakások, úgymint, ha ennek utolsóját elől tészik, mint”:

— U | — — | — UU | — U | — U
A' bor a' szívről laka - tot le vészen.

A szapphói sor (és stófa) a versújítás korától kezdve végigkíséri a magyar költészet történetét. Verstanaink tárgyalják, tankönyveink bemutatják. Édes testvére, az ugyancsak 11 szótagú (éppen ezért *hendecasyllabus*nak is nevezett) *phalaikoszi* mérték azonban a szakirodalomban is háttérbe szorul, az iskolai oktatásból pedig teljesen hiányzik.

1 FÖLDI János, *A' versírásról*, Bp., Tankönyvkiadó, 1962, 40; 162. – Ua., *Magyar verstani szöveggyűjtemény I*, szerk. KECSKÉS András, VILCSEK Béla, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 284. – A nyomtatott kiadásokban szereplő *Falenkus* szóalak (*Faleukus* helyett) feltehetően félreolvasás következménye. A szöveggyűjteményre a továbbiakban *MVSz* rövidítéssel utalok.

Éppen 50 éve, elsős gimnazistaként találkoztam először Janus Pannonius *Búcsú Váradtól* című elégiájával, de csak jóval később, verstani tanulmányaim során fedeztem fel soraiban a phalaikoszi lejtést. (Ebben ludas volt Berczeli Anzelm Károly műfordításának meghamisított, sima jambusi versmértéke is: *A végtelen mezőket hó takarja...*)

A fogalom előfordulása – és megnevezése – a nemzetközi szaktudományban is egyenetlen. Egyes verstanok meg sem említik, másokban csak *hendecasyllabus*ként szerepel. *Phalaikosz*, a költő személye homályba vész, a semminél alig többet tudunk róla. *Diodórosz* történetírásában felbukkan egy ilyen nevű hadvezér a Kr. e. 4. századból.² A mi Horváth Ádámunk egész kis szabadkőműves összeesküvés-elméletet szőtt alakja köré,³ de abban, „hogyan volt-e Poeta vagy nem”, ő sem foglalt állást. Pecz Vilmos *Ókori Lexikona* is óvatosan jár el: a harcostól megkülönbözteti a költőt, „kinek nevét a phalaecius versmérték viseli”.⁴

A névadó *Phalaikosz* nagy valószínűséggel a kifinomult hellenizmusáról híres *Alexandriai* költőiskolához tartozott, és a Kr. e. 3. század körül élt. F. *Susemihl* monográfiája röviden hírt ad róla. Eszerint fennmaradt 4 vagy 5 epigrammája, ezek egyike valóban *hendecasyllabus* mértékű: *Epithaphium* egy Lykon nevű komédiás halálára.⁵

Bonyolítja a dolgot, hogy maga a forma bizonyítottan korábbi eredetű: Szapphó és Anakreón is alkalmazta a Kr. e. 6–7. században, Kallimakhosz pedig talán *Phalaikosz* kortársaként. A megfejthetetlen korú (Kr. e. 5–6. századi?) *szkolionok* (athéni mulatónóták) kötött strófáinak 2-2 első sora is phalaikoszi mértékű:

Pán, ki fönt a csodás Árkádiában	– U – UU – U – U – U
lármás nimfa-csapat körül viháncolsz,	ua.
mosolyogva nézd, hogyha dalom	UU – UU – – UU –
víg lakomára zeng, és kegyesen fogadd! ⁶	– UU – U – – UU – U –

2 Siculos Diodórosz 16,38 kk.

3 HORVÁTH Ádám levele Kazinczynak, 1814, augusztus 25, MVSz, 390.

4 PETZ Vilmos, *Ókori Lexikon*, Bp., Franklin, 1904, II, 456.

5 Franz SUSEMIHL, *Geschichte der griechischen Litteratur in der Alexandrinzeit*, Leipzig, 1892, 523. – Virág Benedek tudni vélte, hogy *Phalaecus* a hendecasyllabust „legelőször Ceres tiszteletére fordította” (MVSz, 423). Forrását nem közölte, de említést érdemel, hogy a görögöknél *Déméter*ként számon tartott *Ceres* istennő ünnepein énekelték az *Arkhilokhosz* és követői által szerzett, *iambosz* néven elterjedt gúnydalokat is.

6 *Görög költők antológiája*, ford. FRANYÓ Zoltán, Bp., Európa Könyvkiadó, 1982, 156. – Hazai különlegesség, hogy Arany János 1862-ben négy ilyen mértékű – Kallimakhosznak tulajdonított – szkolion-strófát fordított le formahűen (némi metszetátlépéssel) *A szarnokölők* címmel.

Két angol szerző magyarul is megjelent könyvében olvashatjuk ezekről a „görbe” dalokról: „a kezdő hendekasyllabák gyengébb hangulatának a harmadik vers anapaest bevezetése élénkebb lendületet ad, mely a berekesztő vers logaoed tagjaiban a legszebb súly-egyenné símul el.”⁷

A phalaikoszi versforma – szakozatlan sorláncként – a római kor *latin* nyelvű költészetében élte virágkorát. A Kr. e. 1. században *Catullus*, a Kr. u. 1. században pedig *Martialis* volt a legkiválóbb művelője. Catullus fennmaradt epigrammái között 41 ilyen mértékű található. A XLII.-ben meg is nevezi őket:⁸

*Adeste, hendecasyllabi, quot estis
omnes undique, quotquot estis omnes.*

Rajta, hendecasyllabus-sereg, most
jőjjetek valahányan, erre gyertek.

A ma már csak töredékesen ismert görög előzmények (köztük a *szkolionok*) nyomán Catullus tizenegyeséből is felcsap valami harsány életöröm, dévajkodó, szellemes oda-mondogatás, gúnyolódás. Nálunk is népszerű lett például a „ha hoztok, esztek” vándor-téma catullusi változata, a csavaros humorú vacsorameghívás (XIII.):⁹

*Cenabis bene, mi Fabulle, apud me
paucis, si tibi di favent, diebus,
si tecum attuleris bonam atque magnam
cenam, non sine candida puella...*

Nálam jó lakomát ehetsz, Fabullus,
nemsokára, ha isten is szeret s ha
jó és dús vacsorát hozol magaddal,
nem felejtetd a szép leányt, a bort sem...

Csupa tűz és derű, ugyanakkor sziporkázó nyelvi játék a „csókszámlláló” *Lesbia*-vers (V.):

*dein mille altera, dein secunda centum,
deinde usque altera mille, deinde centum*

adj még százszor, utána ezret adj és
százat s újra csak ezret, újra százat.

Az epigrammák születésének körülményeit, a vershelyzet hangulatát idézi az L. darab:

7 K. O. MÜLLER, J. V. DONALDSON, *A régi görög irodalom története*, ford. RÉCSI Emil, Pest, 1861, 219.

8 *Catullus versei*, Bp., Tankönyvkiadó, 1971 (Auctores Latini, 15), 18; 66. A Catullus-idézeteket DEVECSERI GÁBOR fordításában közlöm: *Caius Valerius Catullus összes költeményei*, Bp., Officina, 1938.

9 A *Fabullushoz* címzett epigrammát már RÁJNIS József is lefordította és a *Kalauzban* közreadta, lásd MVSz, 91! – Megvan Csokonainál is *A vacsora* címmel (*Csokonai Poétai Munkái 1789–1795*, 1955, 49), formahű fordításban.

<i>scribens versiculos uterque nostrum</i>	Játékverseket ontva és kikötvé
<i>ludebat numero modo hoc modo illoc,</i>	mértékük, poharazva válaszoltunk
<i>reddens mutua per iocum atque vinum</i>	egymásnak s vetekedve élcelődtünk.

Itt azonban álljunk meg egy pillanatra! A folytatás olyan hirtelen vált hangot, mintha nem is ugyanazok a hendecasyllabusok hömpölygetnék. A poéta ugyanaz, de mintha önnön lelkének egy *másik arcát* mutatná. Az ünnep véget ért, a jóbarát elment, és azóta... nem

<i>ut nec me miserum cibus iuaret,</i>	kedves számnak az étel és szememre
<i>nec somnus tegeter quiete ocellos,</i>	nem száll édesen álmom, én szegény, csak
<i>sed toto indomitus furore lecto</i>	hánykolódtam az ágyon, örülettelől
<i>versarer cupiens videre lucem,</i>	hajtva, vágytam a napvilágra s újra
<i>ut tecum loquerer, simulque ut essem.</i>	együtt lenni veled, veled beszélni.

Kissé fellengzősen azt mondhatnánk: az *elégiák* hűvös fuvallata suhan át a versen.

A hispániai születésű *Martialis*, a mi Janusunk kedvelt példaképe is elsősorban epigrammáinak merészen szabadszájú, olykor a jó ízlés korlátait döntögető hangvételéről volt nevezetes. Halálhírét véve, Kr. u. 104-ben az ifjabb *Plinius* mégis árnyaltabban vélekedett róla: „Tehetséges, szellemes, éles nyelvű költő volt, műve csupa csípős, maró gúny, egyszersmind csupa derű és tisztaság.”¹⁰ Egy másik levelében pedig saját (azóta elveszett) epigrammáiról így vall: „Ezekben örökítem meg jókedvemet, pajkos ötleteimet, szerelmemet, bánatomat, panaszaimat, haragomat; hol köznapi, hol emelkedettebb hangon írok ... ezeket a semmiségeket hendecasyllabusoknak kívánom nevezni.”¹¹ A műfaj törvényeként Catullust idézi:

<i>nam castum esse decet pium poetam</i>	...Mert legyen a kegyes poéta
<i>ipsum, versiculos nihil necesset</i>	tiszta és ne a költeménye...

A *Martialis* epigrammáit magyarul közreadó *Csengery János* így jellemezte a költő kedvelt sorfaját, a „phalaecius hendecasyllabust”: „Lírai természetű, a disztichonnál lágyabb hangzású vers, de azért egynéhány esetben már Catullusnál epigrammai él, váratlan fordulat van benne. Viszont *Martialis* phalaeciusai néha kevésbé élesek, mint a disztichonok, sőt itt-ott érzelmesek, líraiak vagy idillikus jellegűek.” Előfordul Catullusnál az első verslábban spondeus helyett trocheus, sőt jambus is, a sor belsejében pedig „egy második daktylus”.¹²

10 Ifjabb *PLINIUS*, *Levelek* (III. 21), Bp., Európa Könyvkiadó, 1981, 101.

11 *Uo.*, (IV. 14), 120, ford. *MARÓTI Egon.* – Latinul idézte már *Virág Benedek* is: *MVSz*, 424.

12 *Marcus Valerius MARTIALIS Epigrammáinak* tizennégy könyve, ford. *CSENGERY János*, Bp., MTA, 1942, 25–26.

Az „érzelmes, idilli” jelleg bizonyára nem magában a versformában jelenik meg, de figyelemre méltó, hogy a phalaikoszi sormérték kezdettől fogva a költői kifejezőmód két, jól megkülönböztethető típusát hordozza. Éppúgy, mint közvetlen mesterénél, Catullusnál, Martialis verseiben is természetesen módon váltakozik (vagy él együtt) a *kétféle hang*: egy durvább és egy szelídebb, egy csípősebb és egy édesebb. Témájául sem csak a kíméletlenül kifigurázható emberi gyarlóság szolgál, hanem itt-ott a szülőföld varázsa (IV. 55.), a táj szépsége is (IV. 64.) vagy éppen a városszéli könyvtárszoba meghitt csöndje (VII. 17.), mely akár Janus búcsúversével is kapcsolatba hozható:

*Ruris bibliotheca delicati,
vicinam videt unde lector urbem*

Könyvestára a kedves nyárilaknak,
Honnan szép a kilátás városunkra...

Élt tehát valaha (talán Egyiptom földjén) egy görög költő, akinek emlékét egy nem tőle származó versforma őrzi. Nevét sokféle alakban görgették tovább a századok: *Phalaeus* (Janus Pannonius, Virág Benedek), *Falékus* (Révai Miklós), *Faleukus* (Földi János), *Phaleucus* (Kazinczy), *Phaloeus* (P. Horváth Ádám), *Phalaeus* (Négyesy László), *Phalaeos* (Franz Susemihl), *Φαλαικος* (Pecz Vilmos), *Falékosz* (PALLAS Lexikon), *Phalaios* (Világirodalmi Lexikon), *Phalaikosz* (Szepes–Szerdahelyi, 1981). Ami a költő személyét illeti, maradjunk ez utóbbi, szabályos névátírásnál: *Phalaikosz!* Azt a szellemiséget, költői magatartást (attitűdöt), ihletforrást, életérzést azonban, amelyet a *phalaikoszi versmérték* kapcsán szeretnék bemutatni, hadd kapcsoljam mégis a Révaitól elorzott *Falékus* névhez! *Falékus* nem személy, nem filológiai adat, hanem *fiktív valóság*. Két arca van: egy *kötekedő* és egy *tűnődő*. A költészet történetéből hol az egyik, hol a másik arc villan felénk.

Janusunk 1447-ben, mindössze 13 évesen (!) került Guarino mester iskolájába. Csoda-e, ha szülőjétől és szülőföldjétől távol úgy vetette bele magát a humanista szellemi kincsek tengerébe, hogy közben a maga forrongó, csapongó kamaszkorát is végigélte? Martialis epigrammaiban egyszerre találta meg a művelt elme igényes szellemi játékát és a kérlelhetetlen igazságosztás meg a felpörgött érzékiség harsány dübörgését. Költői példaképétől azonban nemcsak világszemléletet és költői hangnemet tanult, hanem versformát is: itáliai epigrammáinak 43, a magyarországiaknak 5 darabja *phalaikoszi* sorokban szólal meg.¹³

A ferrarai epigrammák nem egy nagy költő, hanem egy zseniális fiatalember elmeszüleményei. A kéz Janusé, de a hang Martialisé. Szerzőjük egy helyütt szerénykedve dicséri saját művét („*suum opus modeste laudat*”):¹⁴

13 Veljko GORTAN tanulmánya csak a 43 itáliai epigrammát sorolja ide, lásd *Martialis hatása Janus Pannonius epigrammáira = Janus Pannonius: Tanulmányok*, szerk. KARDOS TIBOR, V. KOVÁCS SÁNDOR, Bp., Akadémiai Kiadó, 1975, 391. – Ugyanő említi, hogy Janus csak *kézirat*os másolatokból ismerhette Martialis műveit.

14 *Janus Pannonius összes munkái*, szerk. V. KOVÁCS SÁNDOR, ford. BERCZELI A. KÁROLY, Bp., Tankönyvkiadó, 1987, 42.

56. *Non est hic, studiosa turba, non est* Nincs itt, hát ne keresd, tudós-had, őt itt;
Festivissimus ille Martialis. Ez nem ő, a vidám, bölcs Martialis,
Verum simia Martialis haec est Mert ez itt csak a szent poéta majma.

A téma valódi: események, személyek, élethelyzetek az itáliai diákéletből. A megformálás, a hangütés (és a verselés) azonban elsődlegesen *stílusgyakorlat*. Néhány sornyi villanása:¹⁵

20. *Succenses quia te, Ruberte, bardum* Róbert, sírsz, mivel azt mondtam: te bárgyú!
 93. *Agnes, da mihi, quod tuo marito* Ágnes, add, amit adsz uradnak is majd
 96. *Misisti mihi, tot, Severe, turdos* Küldtél annyi rigót nekem, Severus
 139. *Quo me, quo trahitis, mei sodales?* Mondjátok, hova visztek, cimboráim?
 208. *Fingis te, miser, esse morionem* Megjátsszod, nyomorult, magad hülyének
 246. *Totus devoror Ursulae barathro* Elnyel Orsolya kútja teljesen már...

Már a kamaszepigrammákban is felsejlik azonban Falékus *másik* arca: a szellem és a jellem értékeit tisztelő poétáé, főként a „*Laus Guarini*” (Guarino dicsérete) témakörben:¹⁶

8. *Priscae lingua Latina dignitati* Újból életerős a szép latin nyelv,
Guarino faciente restituta est. Guarino felidézte régi fényét.

Janus hazatérése után azonban *Falékus* fokozatosan elhallgat. Az *elégikus* hangvétel először más versformákban jelentkezik: disztichonokban (*Egy dunántúli mandulafáról*), hatos jambusban (*Mars istenhez békességért*). A költői *hangváltás* szándéka már a padovai években (1454–1458) megérlelődött, a Jacobus Antonius Marcellushoz címzett hexaméteres *Panegyricus*ban a *versforma* vonatkozásában is megszólal:¹⁷

Pajkos elégia tetszik-e, vagy mérges szavu jambus,
 késlekedő szkadzón, tizenegy szótagja a kedvelt
 ősi Phalaecusnak, vagy a játszi, vidám epigramma?
 fogj már férfidologhoz! A part mentében evezni
 csöpp ladikon mire jó? ...
 ...Hidd el: erőt a tehetségnek, költőnek örök hírt
 csak pompás anyag adhat...

15 *Uo.*, a fordítók: Weöres Sándor, Csorba Győző, Dybas Tihamér, Kurcz Ágnes, Csonka Ferenc.

16 *Uo.*, ford. ZALA Mária.

17 *Dicsőítő ének a velencei Jacobus Antonius Marcellusról*, ford. Kerényi Grácia = *Janus Pannonius összes munkái*, 1987, 465. A *hendecasyllabus* („*Pontani hendecasyllabos poetae*”) és *Catullus* neve együtt fordul elő a 320. itáliai epigrammában, lásd URBÁN László, *Janus Pannonius Catullus-olvasmányai* = *Janus Pannonius: Tanulmányok*, szerk. KARDOS Tibor, V. KOVÁCS Sándor, Bp., Akadémiai Kiadó, 1975, 398.

Ez az érettebb, igényesebb költészetfelfogás a *Falékus* tekintetével pillant ránk a váradi búcsúversből (1458–59 telén). Az 1784-es kiadás még az *epigrammák* közé sorolta, az 1987-es latin-magyar összkiadásban azonban V. Kovács Sándor már *elégiaként* méltatta, mivel „a líraiságba hajló nosztalgia finom költői eszközökkel megfogalmazott érzéseit (mely az elégia műfajra elsősorban jellemző) a tizenegy szótagú, trochaikus lejtésű verssorokban is ki lehet fejezni (Phalaeceus hendecasyllabus).”¹⁸ Szerinte a mű „mesterien komponált, versszaknyi terjedelmű emlékképek pompás panorámává kerekedő füzéréből áll, melynek festői szépségű háttéréül az egyre távolodó város homályba vesző képe sejlik fel, a hangulati aláfestést pedig a szánkót röptető, vágató lovak kíméletlen egyhangúsággal dübörgő vágatja szolgáltatja”.¹⁹

A *Búcsút* nemcsak *Berczeli A. Károly*, hanem többek között *Hegedűs István*, *Fodor András* és *Szemlér Ferenc* is jambusi tizenegyesekben fordította. Kiváló költők vetekedtek azonban formahű átültetésében is. A kezdősorok (*Omnis sub nive dum latet profunda / Tellus*): Még mély hó települ a régi földre (*Áprily Lajos*),²⁰ Vastag hótakaró a téli tájon (*Csorba Győző*), Míg mély hótakaró alatt bujik meg / minden föld (*Kerényi Grácia*), Vastag hóval a táj most elborítva (*Nagy László*), Míg mély hó takar el mindent előlünk (*Somlyó György*).²¹

Külön figyelmet érdemel a refrén („*Quam primum, o comites, viam voremus*”). Visszatérő sorral tagolt phalaikoszi sorláncra más példát nem találtam. Az eredeti szöveg írásképe egybefüggő, ám érthető, hogy a fordítások többsége vagy elkülöníti a 6 sornyi szakaszokat, vagy legalább bekezdéssel emeli ki a refrént, mint Somlyó (*Faljuk hát az utat, fiúk, sietve*).²²

Sylvester János 1536-ban készült (1539-ben kiadott) magyar–latin nyelvtanában *latin* verssorokra vonatkoztatva, *carmen endecasyllabum* néven szerepel a phalaikoszi mérték.²³

18 *Abiens valere iubet sanctos reges, Waradini. Uo.*, 324. – A szerkesztő jegyzete: 702.

19 *Uo.*, 638. – Újabb elemzések szerint a vershelyzet nem az útról visszatekintő emlékezés, hanem az indulás előtti pillanat előre tekintő, izgatott feszültsége.

20 A kiadásokban szereplő *települ* szóalak rövid ü-jét metrikai megfontolásból, a fordítás egészében érvényesülő gyakorlathoz igazodva javítottam hosszú ű-re.

21 5 régebbi fordítást említett és 17 újat közölt a Kortárs, 1972, 3, 434–481. A 22 fordításból 13 formatartó. Lásd még: *Janus Pannonius búcsúverse huszonkilenc magyar fordításban*, szerk. Kovács Sándor Iván, Pécs, 1987, 192.

22 Ugyancsak Somlyó György emlékeztetett rá, hogy – az alaptalan közhiedelemmel ellentétben – a janusi refrén eredetije Martialisnál nem található. Van viszont hasonló sor Catullus XLVI. epigrammájában:

o dulces comitum valetae coetus Hát isten veletek, ti drága társak (DEVECSERI G. ford.)

Lásd még: TÖRÖK László, *Catullus-hatások Janus Pannonius költészetében*, ItK, 1986, 617–636.

23 SYLVESTER János, *Grammatica hungaro-latina*, Újsziget, 1539. Lásd KECSKÉS András, *A magyar verselméleti gondolkodás története: A kezdetektől 1898-ig*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1991, 44.

Kerek száz évvel Janus után pedig énekhangon is megszólalt a magyarországi *Falékus*, még mindig latinul. A brassói szász reformátor, *Johannes Honterus* (Grass János) adott ki négy szólamú, antik metrumú énekeket, kottafüggelékkel. A *Phalaetium hendecasyllabum* címet viselő 5 tétel zenei ritmusa: o o o | | o | o | o |. Az idevágó dallamoknak két változata van: az egyik 4 soros, a másik 3 soros. A humanista hagyományban tehát létezett a *strofikus* phalaikoszi sorlánc, olyannyira, hogy a strófák lezárhatóságának kedvéért Honterus a dallamra énekelt költői szövegeket is megnyirbálta vagy sorismétléssel meghosszabbította. A versszerzők: *Vomanus* (De interno livore, nr. 636), *Martialis* (Epigr. X,47), *Boëthius* (De magnanimitate, De Cons. Phil. I.4.), *Prudentius* (Hymnus post cibum, Cath. 4.) és *Luther* (Psalmus CXXVII, „recte CXXVIII”). *Falékusunk* két arca itt is megjelenik. A Luther-zsoltár a szintén feldolgozott *Martialis*-epigramma ellen-darabja („carmen antimartiale”), háromsoros versszakokban:²⁴

*Vitam quae faciunt beatiorem,
Iucundissime Christiane sunt haec,
Aeternum dominum Deum timere.*

A legrégebbi magyar nyelvű phalaikoszi sorokat a *versújítás* korából ismerjük. Szelestei Nagy László találta meg John Barclay *Argenis* című, 1621-ben megjelent latin nyelvű heroikus regényének két, versbetéteket is tartalmazó, 1761-ban keltezett kéziratos fordítását.²⁵ *Elöl járó* beszédében a fordító maga közli, hogy a versekben „nem a' köz magyar szokás szerént Rithmusokkal, de ugyan azon verseknek, a' mint az Deákban találtatnak nemeikkel” élt, mégpedig „a' Deák verseknek törvényit Görög szokás szerént” alkalmazva.²⁶ A leggyakoribb hexamétereken kívül a versmértékekben logoidikus kölönversek is előfordulnak: aszkle-piadészi, glükóni, szapphói, adóniszi és *phalaikoszi* sorok. Tizenegyes sorlánc a 16. sz. betét:

O sors, sydera, Pythii recessus, O sors, csillag a Pythius titokja!

Igazi verstörténeti csemege a 7. és a 29. betétnek a klasszikus korból ismeretlen *strofikus* szerkezete. Az előbbi 2 phalaikoszi, 2 kis aszklepiadészi és 1 glükóni; az utóbbi 2 phalaikoszi, 2 kis aszklepiadészi, 1 szapphói és 1 adóniszi sorból áll. A fordítások nyelvi minősége botladozó, verselésük azonban – az antik prozódiai elvek alkalmazásával – meglepően szabályos. A klasszikus harmadfélmetszet (*penthemimerész*) szinte követke-

24 Johannes HONTERUS, *Odae cum harmoniis*, 1548. Hasonmás-kiadása és átírata: Editura Muzicală, București, 1983, 257, ill. 270.

25 SZELESTEI N. László, *Argenis-fordítás időmértékes magyar versbetétekkel (1761)*, ItK, 2000, 224–231.

26 *Uo.*, 226.

zetesebben érvényesül, mint a latin eredetiben. Ez a jelenség a *strófaépítés* szerkezeti hátterét is megvilágítja.

Édessége te vagy viaskodóknak	-- - u u - u - u - u	<i>phalaikoszi</i>
Poklot, és zokogást, erőt esettel	-- - u u - u - u - u	<i>phalaikoszi</i>
Viszól fegyvereket; jobbadon áll a' nyíl	-- - u u - - u u - u u	<i>kis aszkl. stb.</i>

A phalaikoszi és a kis aszklepiadészi sorok metszet előtti része azonos mértékű. *Falékus* itt csak a fennköltebb arcát mutatja, szemvillanásában barokkos indulatokkal.

A versújítás korából ismerjük a phalaikoszi mérték magyar nyelvű versekre alkalmazott *megnevezésének* legrégebb példáit is. *Rájnys* József saját fordításaiból idézve mutatja be *Kalauzában* (1781) „KATULLUSNAK tizenegy-tagú verseit”. Szerepel könyvében a fricskázó vacsoravers („Lészen jó vatsorád, Fabulle! nálam”), de a „szelíd verébről” szóló, gyöngéden érzelmes madársírató is („Sírj, oh szép Venus! és te kis Cupido!”).²⁷

Révai Miklós verselméleti „vetélkedése” (1781) néven nevezi a „Falékus-verseket”, ám ezek szerinte „csak egyedül nyájas multságokra és enyelgésekre alkalmas gyengeségek”.²⁸

Kazinczynak sikerült catullusi ízekkel fűszereznie *Baróti Szabó Dávidhoz* címzett háborgó sorait (1786), válaszként arra, hogy egy tehetségtelen poéta „szerencsétlen munkáját” juttatta el hozzá: „*Testét lepje meg a gonosz pokolvar, / A csorgó fakadékok, a büdös rüh; / És a csontokat hasgató podagra / Mint a gombolyagot, húzza össze ujját, / Ezzel tégedet aki gazdagított*”.²⁹ A metrikai szabályok rendezetten működnek: hosszú az a névelő (syllaba commu-nis), ellillan a szókezdő *h* (csontokat hasgató) és az elisiós magánhangzó (húzza össze). Még-is: valami csikorog a precízen összeszerelt gépezetben. Mintha *Falékus* távol maradt volna... *Molnár* János *Kazinczynak* küldte el humor és ironia nélküli, indulatos epigrammáját phalaikoszi sorokban, Voltaire és Rousseau követőit támadva, akik szerinte „Istentől adatott hitünk s reményünk” ellen törnek (*Az ártalmas könyvekről*, 1787).³⁰

Földi János nemcsak tanulmányába illesztette bele a „*Faleukus*-verset”, de maga is lefordította Catullus „csókszámláló” epigrammáját, „szorossan a' deák szerint” („Éljünk Lesbia Lelkem! és szeressünk”). Természetes szófügésével, a hendecasyllabusok hullá-

27 RÁJNIS József, *A magyar Helikonra vezérlő Kalauz, azaz: a magyar vers-szerzésnek példái és regulái*, Pozsony, 1781 = MVSz, 91. A fordítások eredetije: Catullus XIII. és III. epigrammája.

28 RÉVAI Miklós, *A vers-szerzés (szokásba vétetett) két különböző módjáról: a hang-mérséklésről és a páros véghangzásról íratott vetélkedés*, 1781 = MVSz, 112.

29 KazLev. I, 78. levél, 1786. okt. 16. – A versmásolat alcíme itt: *Catullusnak hasonlatosságára. Uo.*, 113.

30 KazLev. I, 101. levél, 1787. aug. 7.

main lesikló hanglegjtésével a mai fordítások között is megállja helyét a múlhatatlan véget idéző két sora:³¹

Nékünk egyszer enyész rövid világunk
S hosszú éjet örökre kell alunnunk.

Ódai hangvételű, kissé mesterkelt phalaikoszi *sorpárokban* köszöntötte és méltatta Földi Rácz Sámuel *A physiologiának rövid sommája* című könyvét (1789). A vers nyitó- és zárósora:³²

Olvass már magyar, és örülj magadban!

Már Négyesy is számon tartotta, hogy Vitkovics Mihály az 1804–1805-ös években 5 ízben használt „*phalaecusi*” mértéket, mégpedig „komoly költeményekben”.³³ Ezeket sem a költő, sem a korabeli kritika nem sorolta a (kizárólag disztichonokban írott) epigrammák közé, hanem az *Ódák, epistolák s elegyesfélék* ciklusában kaptak helyet. A „Virág Benedek betegségekör” a Múzsákhoz intézett *Fohászkodás* fájdalmasan elégikus hangvételű:³⁴

Könnyekkel tele tölt, kísirt szemekkel
Kérlek benneteket: hamar sietve
Oh jertek!...

A további 4 darab mindegyike költői levél. Meghitt, barátságos névnapi köszöntés szól *Verseghi Ferenczhez* („Szivemhez szeretet kötötte földim”). *A Horváth Istvánhoz* és *a Ferenczi Jánoshoz* címzett sorokból viszont már ránk hunyorít *Falékus* csúfondáros tekintete.

A „bódult Archilók” jambusi átkaiért esedező, egybefonódó tizenegyesek a Martialis hangján szólnak, a mottó szerint „a csíntalannak csíntalanul”:

Önts tünél hegyesebb, komor bikának
Edzett szarvainál dőfőbb, banyák fent
Nyelvénél is ezerszer élesebb és
Maróbb jambokat önts belém özönnel ...

31 *A Magyar költők 18. század* című kötetben (Magyar Remekírók, Bp., Szépirodalmi, 1983, 245) érthetetlen módon Horatius neve áll a cím előtt.

32 VERSEGHY Ferenc, FÖLDI János, FAZEKAS Mihály *Válogatott művei*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 447.

33 NÉGYESY László, *A mértékes magyar verselés története*, 1892, 202.

34 Az említett Vitkovics-versek lelőhelye: VITKOVICS Mihály *Művei, I, Költemények*, kiad. SZVORÉNYI József, Bp., 1879, 61, 64, 102, 104, 106.

Az átok persze a betegségeket sújtja, avégre, hogy a köszöntött jóbarát, Horváth István

Mellét (drága hazánk s az én szerelmem
Kivánják) soha keh, hurut ne bántsa.

Fordított hangulati ívet jár be a *másik* neki szóló levél. A bensőséges indítástól kezdve („Szívem végtelenül szerette Pistám”) a szöveg 28 sornyi kesergő, bölcselkedő vigasztalás:

Lám, boldogtalanok vagyunk mi is, kik
Isten magzatinak neveztetünk, ah
Mi, ember java, menny-szavú poéták.

Ám a záró sor lerántja a leplet a jelenetről. A címzett fájdalmanak valódi oka, hogy „gyermeki módra sír, zokog, nyög” egy lány után. Ezért csattan ostorként a kijózanító befejezés: „Megálljátok-e nem nevetve? ... Én nem.” *Falékusból* végre kibuggyanhat a gúnycacaj.

Már témájában is Martialis és Janus szellemét idézi végül a Ferenczi János geográfushoz intézett kötekedő megrovás. Az ok, amellyel a címzett „beretva-élű jambusokat” (azaz gúnyszerűket) vont fejére: nem válaszolt a szerző hozzá küldött verseire.

A Vitkovics-féle phalaikoszi sorok jellegzetességei: sűrű soráthajlás, gyakori jambusi sorkezdet és a következetes sormetszet hiánya. Mindez a köznapi élőbeszédhez közelíti a stílust.

Mind Négyesy László, mind Horváth János külön figyelmet szentelt egy *Kazinczynál* felbukkanó strófászerkezetnek, melyben a szapphói versszak mintájára „3 phalaikoszi sorhoz társul az adóniszi”.³⁵ Kazinczy 1810-ben, 3 nap különbséggel küldte el ezt a versét (*A' Gráziákhoz*) Horváth Istvánnak és Berzsényinek. Egy korábbi aszklepiadészi strófáját dolgozta át ilyen módon, megjegyezvén, hogy a régiekben ugyan nincs rá példa, de *Matthissonban* igen.³⁶

Virág Benedek Catullusból és Martialisból vett példákön mutatta be tanulmányában a *Phalaeciuss vagy Hendecasyllabus* versnemet. Foglalkozott Catullus szabályszerűségeivel is: a tizenegyesek közé iktatott trocheusi tízesekkel (decasyllabus), a jambusi sorkezdekkel.³⁷ Műfordításai között szerepel Martialis 6 phalaikoszi (és egy disztichonos) epi-

35 NÉGYESY László, *A mértékes magyar verselés története*, 1892, 208; és HORVÁTH János, *Rendszeres magyar verstan* (1951) = HORVÁTH János *Verstani Munkái*, Bp., Osiris Kiadó, 2004, 637.

36 KazLev. VII, 1762. levél, 1810. jún. 1. és uo. 1766. levél, 1810. jún. 4. – Valóban ilyen mértékű például MATTHISSON *Adelaide* című ódája, lásd *Klasszikus német költők*, Bp., Európa Könyvkiadó, 1977, 476. – Jékely Zoltán műfordítása a szabadabban kezelt német változat lazításait is érzékelteti: *Híved egymaga bolyg a zsenge kertben, / melyben áradoz édes bájderengés, / bimbós ágak rezgő ívein által, / Adelaide!*

37 *Poetai lábak és versnemek: Magyar prosodia és magyar írás*, 1820 = MVSz, 423–424.

grammája. Egyedülálló formai kísérlete viszont egy *Hangzatka hendecasyllabusokban*, azaz egy phalaikoszi sorláncból fűzött szonett, hagyományos petrarcai rímszerkezettel. Lehet, hogy szintén német minta van a háttérben. Az antikizáló hetéra-téma az öregkori magára-hagyatottság és elfeledettség motívumaival váltakozva mutatja itt *Falékus* két arcát:³⁸

Oh Phillis! nemigen gyakorta járnak
Már a csintalan ifjak ablakodra,
Víg dalt zengnek ugyan, de bánatodra:
„Alszol, Phillis?” Aludj.” S magadra zárnak.

Katona József lírájával a szakmabeliek mindaddig keveset törődtek, versformáiról alig ejtettek szót. Pedig a visszavonult drámaíró 1815-től már csak költeményeket írt, ezeket 1818-ban kötetbe rendezte, verses előhanggal látta el. Martialisból vett mottója:³⁹

*Scribat carmina circulis Palaemon,
Me raris juvat auribus placere.*

A kézirat 24 verset tartalmaz. Ezek mindegyike *egyedi* forma. A sort záró *Rege* a Falékus hangján szólal meg. Ez a tény eleve gyanússá teszi a vissza-visszatérő megállapítást, mely szerint Katona „verselése nagyon primitív” (Versényi György), illetve „gyakorlatlan, darabos, fejletlen” (Horváth János).⁴⁰ Egyedül Waldapfel József érzékelt, hogy „a verseknek olyannyira különböző ritmusuk ellenére valami különös rokonhatású, álmatag zenéjük van”.⁴¹

A *Rege* szerfelett titokzatos, sajátos alkatú vers. Mélyebb értelmezésével még adós az irodalomtörténet. Költői ihlete valahol a *sohasem mosolygó* „édes *Molli*” halálosan *keserű* emlékében gyökerezik. Elégikus válsághangulat telepszik a versre („Fáradt csend sziszegett az éj homályán”), melynek csak megjelenítő eszköze a borzongató rémtörténet, a színpadias (csaknem filmszerű), romantikus látomás. Jóval több van ebben a műben, mint Eötvösnél, *A megfagyott gyermek* érzelmes históriájában. Modern, tudathasadásos lélekállapotot sejtet (Elvált bennem az élet a tudástól –). A kísérteties emlékképeket ugyanakkor érzékletesen reális, már-már önironikus köznapi zajok zavarják meg: „egy ormos kandúr” nyivogása, a tetőről „elhulladozó cserép” csörömpölése. Mindez pedig:

38 NÉGYESY, i. m., 207. VIRÁG Benedek *Válogatott művei*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980, 132.

39 Mart. *Epigr.* L. I. 108. – Orosz László prózai fordításában: „Írja csak Palaemon széles köröknek verseit, én azt szeretem, ha kevesek fülének tetszem.”

40 Idézi OROSZ László, *KATONA József Versei*, Bp., Szépirodalmi, 1991, 79–80.

41 WALDAPFEL József, *Katona József*, Bp., 1942, 150.

ölelkező rímszerkezettel egybefont *phalaikoszi* sorokból, a kézirat szerint tagolatlan, *rejtett* 4 soros strófákban. (Lám: a *Falékus* két arca...) ⁴²

És most: több mint egy évszázadnyi szünet, *Falékus* nélkül. Arany János strofikus szkolion-fordításától eltekintve (1862), ⁴³ egészen 1930-ig – semmi.

A hendecasyllabusokkal való ismerkedés alighanem *Dsida* Jenő számára is a Catullus-fordításokkal kezdődött. ⁴⁴ Első kötetében (*Leselkedő magány*, 1928) még egyetlen phalaikoszi mérték sincs. A *Nagycsütörtök* (1933) viszont már hét ilyen verset tartalmaz, a posztumusz *Rettenetes virágének* (1938) pedig ötöt. (12 vers, összesen 205 phalaikoszi sor.) ⁴⁵

Láng Gusztáv bevezető tanulmánya ugyan *Dsida* költészetének *egészéről* szól (a konkrét versformát nem említi), szavai mégis tökéletesen ráillenek *Dsida Falékus*-ihletésű verseire is: a bukolikus hangulatok lírikusát hallgatva „a »pásztori tájon« az enyészet hideg fuvallata érzik... Gondúzó játék, profán életöröm ígéréteinek engedünk – s egyszerre elfog, váratlanul és észrevétlenül, valami lábujjhegyen lépő áhítat”. ⁴⁶ A kötött formák a „vállalt magány”, a közelgő halállal farkasszemet néző belső megbékélés verseiben jelentkeznek. Talán még az sem véletlen, hogy a *Nagycsütörtök* kezdősora hendecasyllabusnak is tökéletes, holott csak enyhén koriambizált jambusi tizenegyes: *Nem volt csatlakozás. Hat óra késést / jeleztek...* Ugyanaz a „nyirkos éj”, ugyanaz a „lassú terhes ólomidő” terpszkedik az *Országos eső* immár végig phalaikoszi soraiban is, ahol „nincs többé levegős, kitárt szabadság”. Az udvarvégi kerekeskút „gúnyosan és öreg mosollyal / gunnyaszt”; a kötött forma, akár a „szálás eső”, kalitkaként zárja körül a lélek panaszát. A 22 sorból 17 6||5 osztású, harmadfélmetszetes.

Az *Alkony* tragikussá sötétült elégia: antik, középkori és modern képzetek egybefonódása. Pásztoridillel indul (*Lassú, tisztafehér barmok nyomában*); az „éjbarna köntöst” viselő „halk remete” azonban már „Dudorász eszelősen és kihamvadt / gazbafult utakon bolyong, barangol.” A két rövid szótaggal kezdődő, rendhagyó sor (*Dudorász...*) anapsz-tusi lejtésűvé hangolódik át (eredeti alkatát meg nem tagadva):

42 A korábbi szöveghibák miatt csak az 1991-es, faksimile-kiadás szövege tekinthető hitelesnek. A kéziratban is van azonban egy feltűnő, szótagtöbbletes „dodecasyllabus”: *Akkor, mint valamely százados kísértet...* Mintha a phalaikoszi sor két jellegzetes metszettípusa torlódnék itt össze: egy 6||5-ös és egy 5||6-os változat. Vajon miért?

43 ARANY János, *A zsarnokölők*. Lásd a 6. sz. jegyzetben!

44 DSIDA Jenő Catullus-fordításai: *Lesbia rigójához*, *A rigó halálára*, *Éljünk és szeressünk*, *Lesbia csókjairól*, *Az utolsó vers Lesbiáról*, összesen 58 phalaikoszi verssor. A *Meghívót* viszont jambusi tizenegyesekben fordította.

45 A hivatkozások lelőhelye: DSIDA Jenő, *Összegyűjtött versek és műfordítások*, szerk., utószó SZAKOLCZAY Lajos, bev. tan. LÁNG Gusztáv, Bp., Magvető, 1983. – Phalaikoszi mértékű versek a kötetben: *Országos eső* (123), *Alkony* (132), *Éjszakák* (132), *Mélyen* (133), *Pelyhes pillanatok* (141), *Szerelmes ajándék* (144), *Álmodt adsz...* (144), *Virrasztás a dzsungelben* (421), *Az utolsó nyári vihar* (431), *Látod, édesem...* (435), *Sötétség* (436), *Légy szent, fiacskám!* (462)

46 *Uo.*, 5.

○○ - |○○ - |○○| - |○ - |○

Az *Éjszakák* groteszk, réműletes álmkép. A „gyásznehéz, gomolyos” sötétben a „virágfüzéres” ágyat a falról levált „megnőtt árnyalakok” veszik körül, s mialatt zihálva, mélyen

lélekel, sima arcodon zizegve
vésni kezdenek a parányi vésők.

Epigramma ez is (mindössze 8 soros), a catullusi versforma jelentése azonban itt önmaga ellentétébe fordult. A sorvégek mondatszerkezetei hosszan indázva fonódnak egymásba.

Hátborzongató, tragikus idill, ugyanakkor modern, látomásos elégia a *Mélyen* című vers. A sűrű vadon „gyászpompás” lombjai alatt, „mér föld-magasra / nyúló rengetegek nyirkos szagában” oszladozó holttest: *halott angyal* nyugszik, miközben messze, a magasban testvérei, az „égszinruhájú / angyalok repeső, vidám csapatja” röppen, épp az ő nevét kiáltva. Az anapestuszi „áthangelődés” itt is megjelenik: „*ahová* ezer évben egyszer-kétszer”...

A posztumusz kötetbe került a *Mélyen* nyilvánvaló testvérvise: *Virrasztás a dzsungelben*. A kép elemei csaknem ugyanazok: eső, dzsungel, barlang, vízesés, párálló iszap, fülledt mélység, buja növényzet, vérző tigris... A vershelyzet azonban fordított (*ki* a halott?):

Rontó szellemek és lidérechatalmak
ellen védelek én, fehér leányom...

A virrasztó szava elszáll („édes, / alszol?”), a halott lelke talán már „künt gomolyog” az éjben, míg a barlang boltozatáról „kígyók hullnak a senyvedő parázsra”. Hol vannak már *Falékus* szelíd elégiái?! Akár Katona *Regéjében*: nincs menekvés a halál rettenete elől.

Ám az *Emléksorok* I. darabját képező, epigramma-jellegű *Pelyhes pillanatokban* a zavartalan, tiszta idill hangja is felcsendül. A kedves „szép nevét finoman, bohón” kiejtve

Mintha száz meg ezer kanári szólna-
csengne, száz meg ezer rigó fütyülne.

A 12 sorból 10 metszetes. Még a catullusi „csókszámplálás” kerek számai is visszaköszönnek.

Bensőséges, szelíden erotikus töltésű idill a *Szerelmes ajándék* is. Az alapötlet (pompás, ékes, dús-borzos gyapjúszőnyeg a *vers* helyett) azonban távolító, elidegenítő *feltételes* módon szólal meg (szőnék, heverne, tennéd), az elképzelt jelenetet a bizonytalan jövőbe vetítve:

Reggelente, mikor lelépsz az ágyról
s lenge inged alatt tüzelve borzong
álmos tested a hűvöses homályban...

Vallási áhítat és szerelmes gyöngédség vibráló, finom egybefonódása az *Álmost* adsz...
Az idill háttérben nyomasztó valóság húzódik:

Fáradt lettem. A gondok elgyötörtek.
Álmos is vagyok. Itt a perc pihenni.
Szellemed suhogón beföd, körülheng,
Istenem...

Maga Isten adja a „puha és gömbölyded álmost”: a szűziesen légies szerelmes együtt-létet. *Falékus* ősi műfajai átértelmeződtek: az elégia hangulatvilága beszűrődött a valós élethelyzetet és a merész álmokat tömören felidéző, phalaikoszi tizenegyesekkel futtatott epigrammába.

Az utolsó nyári vihar dübörgő elégiájának alapmotívuma: „elszabadult az Óriásrém”. Három értelmezési réteg szövődik itt egymásba: egy helyhez és naphoz kötött *élmény* (*Galgó, 1930. szeptember 14.*), a lélek belső háborgása („Sápadt képed előtt csapong a mécses”) és a létezés kozmikus vihara: „Őspaták hatalmas / érce dörgeti vén hidak kikor-hadt / fáját, fent a nagy űr visszhangja gördül.” Az ellágyuló zárósorokban felsejlik Radnóti *Hetedik eklogája*: „és vityillóm / mélyén, képed előtt, csak én idézek / elhalt illa-tot és szelíd zenéket...”

Epigramma-jellegű, kissé didaktikus önbiztatás a *Légy szent, fiacskám!* (Ember! – hívnak a száraz téli erdők...). 1934-es keltezésű, de erőtlenebb, mesterkéltőbb a koráb-biaknál. Allegorikus értelmű idill a *Látod, édesem...* kezdetű elégia (1930). Csónak siklik a szelíd vízen, de időnként „vad viharparipák sörénye söpri / végig a zöld vizeket sötét morajjal”. Rendhagyó az utóbbi, két daktilussal indított „dodecasyllabus”. A beérkezés torkolatvidékén viszont 10 szótagúvá lassul a sor: „... a sekély folyóra nagy, mély / víz következik, folyamra tenger”...

Falékus lelke legmélyéről felszakadt vallomásos önarckép a *Sötétség* (1930). Isten keresi „a régi boldog embert”. Látja, amint bánatával babrálgatva múltjának „mély varázstükrébe” tekint. Az álmait vesztett „rég gyermek” élete megtorpan, de költőként tudja: „Minden búteli dalt be kell fejezni”. Félelmetes a mozdulatlan dermedt zárókép végérvényes csöndje:

Játékoszta eltört. Furcsa angyal
száll fölötte borongva és suhogva,
s ő csak áll a viharszagú sötétben...

És ezzel megérkeztünk 20–21. századi kortársaink közé. Ismerik-e vajon a *Falékus* arcát?

Devecseri Gábor – 1960 körül – egy amúgy jelentéktelen, 6 sornyi szösszenetben ajánlott *Marót Károlynak* „csokornyai régi verset”, „Mátraházi vidám lapozgatásra”.⁴⁷ A Catullus és Janus hendecasyllabusait is fordító *Csorba Győző* tollából viszont 1971. április 22-én született egy *El-nem küldhető levél Devecseri Gábornak*.⁴⁸ A vershelyzet hasonló, mint *Vitkovics Virág Benedek betegségekor* szerzett elégiájában: fájdalom és aggodás a halálos beteg barátért. A verskezelés azonban korunkbeli: a phalaikoszi sorok időmértéke fellazul, metszete viszont felerősödik, szimultán ütemhangsúlyos értelmezést is megengedve:

Gábor, nem hiszem el. Kivel lehetne	6 5 ≈ 2 4 2 3
megtárgyalni dolgod? Tavasz felé jár,	6 5 ≈ 4 2 4 1
nem kedvelnek ilyen mogorva témát.	6 5 ≈ 4 2 3 2
Csak rágom magam. Nem értem, nem értem.	5 6 ≈ 3 2 3 3

Modern alakváltozatban lép elénk Falékus *Rákos Sándor Catullusi játékok* című, „szellemidéző” versciklusában is (1982).⁴⁹ A költő szerint „e ciklus alig néhányszor – s nem is a legfontosabb darabokban – reprodukálja formahűen Catullus jól ismert versmértékeit; inkább a forma belsőbb hitelét, sajátosan catullusi súlypontjait” szeretné visszaadni.⁵⁰ Tény, hogy két hosszabb részlet is – némileg rugalmasan kezelt – *hendecasyllabus*okban hangzik. A szerepvállalás lazán átível a 2000 év szakadéka felett: „írod Lesbia hírt vársz tőlem olykor” ... 43 sornyi, kevert stílusú és hangvételi, jórészt öniro-nikus helyzetkép bontakozik ki az egymásba hajló, itt-ott meg-megdöccenő phalaikoszi tizenegyesek sodrában. A metrikai hibák némelyike talán csak elírás, figyelmetlenség (pl. „ki második x-ét most tapossa” – aki... helyett?).⁵¹

Az egykori szerelmesnek címzett levélben közös múltjukon mereng és élcelődik a „hajdani urbánus rajongó”, a birtokán gazdálkodó, berzsenyis arcélú öreg lovag, aki hajnalonta

izzad perlekedik vén lusta ispánt
s álmos béresek isteneit szidva...

47 DEVECSERI GÁBOR, *Összegyűjtött versek*, Bp., Magvető, 1974, 833.

48 CSORBA GYŐZŐ, *Anabázis*, Bp., Magvető, 1974, 49.

49 L. SZEPES ERIKA, *A mai magyar vers I*, Bp., Intera-Tevan, 1996, 104–105.

50 RÁKOS SÁNDOR, *Társasmonológ*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, 39.

51 *Uo.*, 57.

A fanyar önjellemzés végül a boldog új kapcsolat idilljében, a fiatal hitves képével oldódik, már-már az elégia hangulatkörén is túl mutató ódai hangvétellel:

rajta jó paripám szelet szakítsunk
a meddő levegő apadt öléből
vágassunk haza vár kis Ipsithillám
ő az ő bizony int felém pirulva...

„A lehetetlen lehető játéka” után „A változatlan változó játéka” között is megszólal Rákosnál egy *falékusi* részlet, mégpedig a gátlástalanul gúnyolódó, könyörtelenül igazságosztó, indulatos epigrammák hangján, római álarccal fedezve egy nagyon is *mai* személyiség kilétét:

ifju, ámde rohadtságod tekintve
jónéhány cinikus kiélt öregnél
vénebb és leköpésre régen érett...

A phalaikoszi mértékek zakatolását néhol megzökkenti egy szótaghiányos sor:⁵²

amily becstelen éppolyan ijedt (10)
és kockázatokat viselni gyáva (11)
lelket hordasz a testi gyatra tokban ... (11)

Falékusunkkal legutóbb az új évezred küszöbén találkozhattunk, a soknevű erdélyi Próteusz, Kovács András Ferenc költészetében. A mese úgy szól, hogy egy marosvásárhelyi poéta, Lázár René Sándor több mint 100 évvel ezelőtt „megtalálta” és lefordította Catullus barátjának, Caius Licinius Calvusnak latin nyelvű verseit. A gyűjtemény azóta is gyarapodik, egyre gazdagabb és színesebb. Formai sokrétűsége, igényes könnyedsége lenyűgöző.

Ez a módszeresen felépített, tudatos szerepjáték teljes pompájában varázsolja elénk *Falékus* mindkét arcát.⁵³ A *Szép versek* 1999-es kötetében 21 bravúros „műfordítás” található, változatos metrikai formakészlettel: jambusi triméter, harmadik és negyedik arkhi-lokhoszi strófa, négyes anapestus, négyes és hatodfeles jambus, alkmáni daktilus, anaforás hexaméter, disztichon, szkázón, anakreóni tizenötös, és végül *phalaikoszi sorlánc*, 5 tételben 121 vesszor.

⁵² *Uo.*, 64.

⁵³ [KOVÁCS András Ferenc] *Caius Licinius Calvus: Verseik, I–VIII* és LÁZÁR RENÉ Sándor, *Caius Licinius Calvus újabb költeményei, I–XII*, valamint *Caius Licinius Calvus búcsúverse = Szép versek* 1999, Bp., Magvető

A *Versek V.* a globális idegenség és a hazai otthontalanság elégikus panasza, a céltalan elvagyódás és a háborgó hűség küzdelme, Rómára vetítve, alig leplezett időszerűséggel:

mindenütt csupa Róma van. Talán nincs
jobb hely, bárhova fussak el hazámból –

Az *Újabb költemények IV.* egyértelmű „rájátszás” a catullusi vacsoraversre (XIII.), ugyan-akkor pokolian hiteles, leleplező élet- és korkép a romlott, megvesztegethető szellemi elitéről:

Chinus halvacsorára hív ma minden
Művészetre fogékony új dilettánst,
Léhűtőt, buta, harsogó potyázót...

Több rétegű szójáték is átszövi a verset (ravasz *fogás*, a *fogas* mint „*fogás*”, *fogas* kérdés, hal*fogás* a zavarosban), ám a villódzó szellemesség kifulladás, az epigramma csattanója erőtlen.

A sorozat VI. darabja Martialis és a kamasz Janus gátlástalan szemérmertlenségével figurálja ki a korrupt, gerinctelen, férfiaságával anyagi előnyöket kicsikaró, megvetett kortársat:

Így lesz férfi a néember ócska piszka.

Hasonló költői elbánásban részesül a VIII. epigramma *Thallusa*, a notórius kölcsönkérő, „piti pumpoló”, aki „Ajnározza dicsérget ős-dilettáns / Elméket...”

A kétezer éves műfaj minden alkatrésze olajozottan működik: név, szatirikus portré, néhány jellemző részlet, esemény, a fölényes gúny erkölcsi magaslatáról nézve, az egyedi eseten túl mutató, csattanós következtetéssel, a phalaikoszi mérték taraján... Távolító, enyhén régies színárnyalat érvényesül a helyesírásban: kanczafar, lessz, gerincz, striczi, finynyás, szépfilyu.

Végül: zárja áttekintésünket *Caius Licinius Calvus búcsúverse*: a képzeletbeli közreadó szerint „szép, frissnek tűnő s mégis elégikusnak ható... pazar betetőzés” abból az alkalomból, hogy Calvus „Görögországba hajózhatott”! Óhatatlanul Janusra gondolunk, és valóban: a vagdalkozó epigrammák sorozata után itt is ugyanúgy nyit új távlatot az útra indító vágy és remény, mint ott a szent királyokhoz intézett istenhozzád. A *tűnődő Falékus* „messzeségbe lobogó” arcát, nyílt tekintetét látjuk:

Nem tudom: milyen ős remény, megújult
Vágy vonz más kikötők felé – ölelni,
Látni, fogni, szeretni megtapintva
Mindent!... Más levegőt, leányt, vidéket ...

Akár csak a *Harc a Nagyúrral* Adyját hallanánk („*Az én yachtomra vár a tenger...*”)! Még a verszárlat is ugyanúgy a megfoghatatlan örökkévalóság ködébe vész, mint Adynál:

Majd elnézem a pajkosan cikázó
Vándor delfineket: miként kísérek,
Játszanak! Bizonyára már örökön
Bölcsök, boldogok ők a sós habokban!...

Nem vitás: máshonnan, általam nem ismert egyéb zugokból is elővillanhat még *Falékus* arca. A lényeg azonban nem a történeti teljesség, hanem a forma esztétikai többlet-jelentését firtató *elvi* megközelítés. A *phalaikoszi tizenegyest* sokan, sokféleképpen használták, mégsem mondhatjuk, hogy *bármilyen* költői megnyilvánulás alkalmas hordozó közege lehet. Alapvetően két műfaj, két jellegzetes költői hangütés szolgálatában állt. A *kötekedő epigrammák* Falékusa partmenti kiruccanásokra indul, kitámasztja evezőjét, és szellemes fricskákat, dühítő igazságokat, felháborító disznóságokat kiabál át a vízben. A *tűnődő elégiák* Falékusa ugyanott, ugyanabban a hullámverésben kel útra, de egyre messzebb rugaszkodik a parttól. Már nem látja ugyan az otthont, de még nem látja a célt. Körülötte csend van és magány, a mindenség csobogása, és viharok múltával, felragyogó csillagfényben a lélek békessége...